

Кафедра соціальної роботи, управління та суспільних наук
**КУРС «ЕТИКА ТА АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ
В ОСВІТІ І НАУЦІ»**

**ЛЕКЦІЯ: СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПРЕДМЕТУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ЕТИКИ
ТА ЇЇ ФУНКЦІЇ**

План

Вступ

1. Специфіка педагогічної діяльності.
2. Моральна свідомість особистості педагога і вченого.
3. Принципи педагогічної моралі.

Висновок

Вступ

Педагогічна етика є самостійним розділом етичної науки і вивчає особливості педагогічної моралі, з'ясовує специфіку реалізації загальних принципів моральності у сфері педагогічної праці, розкриває її функції, специфіку змісту принципів і етичних категорій. Педагогічна етика вивчає характер етичної діяльності викладача та етичних відносин у професійному середовищі, розробляє основи педагогічного етикету, що є сукупністю вироблених у викладацькому середовищі специфічних правил спілкування, манер поведінки людей, які професійно займаються навчанням і вихованням. Специфіка педагогічної діяльності висуває підвищені моральні вимоги до педагога.

1. Специфіка педагогічної діяльності

У професійній етиці педагога можна виділити чотири основні блоки:

1. Етика відношення педагога до своєї праці, до предмету своєї діяльності

2. Етика відносин «по вертикалі» – у системі «педагог-студент», яка розглядає основні принципи, норми цих відносин і вимоги, висунуті до особистості й поведінки педагога.

3. Етика відносин «по горизонталі» – у системі «педагог-педагог», у якій розглядаються ті відносини, які регламентуються не стільки загальними нормами, скільки специфікою діяльності й психології педагога.

4. Етика адміністративно-ділових відносин педагога й керівних структур, що пропонує обом сторонам певні «правила гри», спрямовані на оптимізацію керування системою освіти.

Особливості професійної етики педагога

1. Величезна відповідальність (предмет педагогічної праці – жива людська душа).
2. Асиметричність відносин педагога й студентів, що виражається в залежності останніх від педагога.
3. Поліфункціональний характер педагогічної діяльності. Він проявляється в трьох її основних функціях: селекції, консервації й трансляції знань. Ці функції забезпечують педагогові виконання його головної місії – здійснення соціального спадкування – своєрідного генетичного зв'язку історичних епох культур від стародавності до наших днів.
4. Творчий характер педагогічної діяльності.

Творчість – сутність професійної культури педагога. Щораз необхідно враховувати всі фактори, перетворюючи заняття в цілісну дію, мета якого – впливати на розуми й душі студентів. Творчого підходу вимагає процес адаптації сучасного наукового знання до можливостей і потреб навчального процесу відповідно до віку, інтелектуально-пізнавального й загального культурного рівня студентів. Творчий характер професії педагога визначається необхідністю вести «конкурентну боротьбу» за вплив на розуми й душі студентів, що становить унікальність ситуації, у якій опинився сьогодні педагог. Творчий підхід у педагогічній професії пов'язаний із завданням подолання власного консерватизму й проявляється

у вимозі творчо-критичного відношення педагога до самого себе й своєї світоглядної позиції. Творчий характер педагогічної праці визначається тим, що кожна лекція або семінар – це спектакль, який повинен проходити по всіх канонах драматичного жанру, не залишаючи нікого байдужим, і в яким глядачі й діючі особи раз у раз міняються місцями.

Моральні норми ставлення педагога до своєї праці як віддзеркалення специфіки педагогічної діяльності

Вимоги професійної етики педагога, що регламентують його відношення до своєї праці — педагог зобов'язаний постійно ставити перед собою питання про свою відповідність вимогам сучасної школи:

- постійно пам'ятати про специфіку своєї професії й урахувати її у своїй діяльності;
- усвідомлювати й відповідати за все, що робиш, за свій вплив на особистість студента, за формування тих якостей, які педагог виробляє в нього своїм ставленням до життя, поведінкою й зовнішнім виглядом;
- уміти організувати в єдине ціле вплив усіх факторів на стиль мислення й відношення студента до життя;
- уміти проявляти гнучкість власного мислення, адекватно реагувати на зміни, що відбуваються в житті суспільства;
- знати, розуміти й приймати проблеми, потреби й інтереси сучасної молоді. Вимога, що регулює відношення педагога до своєї праці: педагог зобов'язаний постійно прагнути розвивати й удосконалювати не тільки свою педагогічну майстерність, але й особисті якості.

Розглянуті вимоги професійної педагогічної деонтології припускають наявність у педагога особливого – інтегрального стилю мислення, який являє собою системну єдність світоглядного, спеціально-педагогічного, психологічного, морально-етичного підходів. Цей стиль мислення в остаточному підсумку повинен стати основою формування професійних особистісних якостей педагога. Їхню сукупність можна розглядати як професіограму педагогічної спеціальності. Можна виділити наступні

необхідні якості й властивості особистості, що виступають показником готовності й здатності педагога до інтегрального стилю мислення.

По-перше, це розумова самостійність, що проявляється в таких властивостях, як:

- здатність до «сумніву, подиву»;
- прагнення до самостійних суджень і висновків;
- філолофсько-рефлексивне відношення до професії;
- подолання «бар'єрів» і міфів традиційної педагогіки;
- енергія думки, переконливість власної позиції;
- усвідомленість морального вибору й відповідальних рішень;
- почуття відповідальності за реалізацію свого покликання.

По-друге, ця єдність інтелектуальних, емоційних і моральних переживань як наслідок потреби особистості в цілісному сприйнятті світу й себе в ньому. Така гармонійність може проявлятися в наступних властивостях і станах:

- переживання власного «відкриття світу» як події, зустрічі з ним;
- почуття міри, «золотого перетину» між розумом і моральним почуттям;
- тактовний прояв інтелектуальних емоцій – подиву, сумніву, задоволення від правильного морального вибору й розумового результату;
- почуття власної гідності, засноване на адекватній самооцінці;
- відчуття повноти й глибини свого внутрішнього життя.

По-третє, це відкритість до діалогу, заснованого на здатності бачити в іншій людині ціль, а не засіб, що й розкривається через:

- інтерес до іншої людини й уміння відкривати в ній творчий потенціал;
- усвідомлення правомірності плюралізму думок;
- подолання егоцентризму власного мислення;
- здатність слухати й чути іншого;

- уміння поєднувати монолог і діалог;
- відкритість новому, толерантність до інших точок зору;
- прагнення до пізнання;
- прагнення й уміння адекватно інтерпретувати отриману інформацію й точку зору іншого;

- метафоричність, образність, грамотність мовлення.

По-четверте, це творча активність педагога, яка припускає:

- єдність слова й діла, переживання й дії;
- цілеспрямованість у відношенні до викладання;
- готовність до подолання перешкод;
- здатність вчитися на власних помилках;
- створення індивідуальної системи самоосвіти й самовдосконалення;
- сприйняття своєї професійної діяльності як художньо-педагогічної творчості.

Ці властивості і якості особистості й визначають моральні принципи відносин педагога з колегами й студентами.

2. Моральна свідомість особистості педагога і вченого

Категорія «СВІДОМІСТЬ» є однією із центральних філософських і науково-природничих проблем. Вона є не лише важливою, а й надзвичайно складною, оскільки до цього часу повністю не з'ясовані процеси, пов'язані з виникненням живого із неживого, з генезою технічного на основі фізичного, з переходом від чуттєвого пізнання до абстрактного мислення і т. ін. Втім існування цих труднощів не означає, що людина не може проникнути в сутність свідомості, вивчати її різноманітні властивості й форми, сформулювати наукову світоглядну позицію. Безумовно, слід брати до уваги, що існують біологічні передумови виникнення свідомості: анатомія перед

людини, особливо мозку (мозок сучасної людини становить 1800-2000 см. куб.); тілесна організація перед людини (прямий скелет, будова тіла); розвиток першої сигнальної системи тощо.

Натомість існують соціальні умови становлення і розвитку свідомості: Праця (знаряддево-адаптовані дії). Праця сполучає у собі енергетичний обмін на рівні свідомості, логічного випереджального відображення дійсності.

Речове мовлення спілкування, які є необхідними всезагальними передумовами формування і розвитку особи, її свідомості, суспільства в цілому Спілкування – це одна з умов соціалізації особистості. Завдяки мові, спілкуванню, свідомість формується і розвивається як духовний продукт життя суспільства.

Життя людини в колективі. Обмінні відносини сприяли закріпленню досвіду поколінь, передачі індивідуально набутих навичок, формуванню елементарних моральних норм, духовності. Колективне життя дозволило індивіду усвідомити себе як людину.

Сутність свідомості розкривається через її ознаки:

1. Це специфічно людське ідеальне віддзеркалення буття. Свідомість відтворює дійсність в ідеальній формі.
2. Свідомість відтворює об'єктивний зміст у суб'єктивній формі (через поняття, судження, висновки тощо).
3. Свідомість – це творче, активно-перетворювальне віддзеркалення дійсності.

Отже, узагальнюючи сказане, можна дати визначення свідомості. СВІДОМІСТЬ – це продукт історичного розвитку матерії, вища притаманна людині функція мозку, Божого творіння, яка виявляється в ідеальному, адекватному, активно-перетворювальному відображенні дійсності [1, с. 208 - 209].

Мораль як соціальне явище має складну структуру. У сучасній етичній науці усталеною є думка про те, що до основних структурних

компонентів моралі належать: моральна свідомість, моральна діяльність і моральні відносини. Водночас зазначимо, що кожний із цих структурних компонентів має свою підструктуру. Зокрема моральна свідомість акумулює в собі моральні норми, принципи, категорії, мотиви, ціннісні орієнтації тощо. Якщо свідомість загалом виявляється в ідеальному, адекватному, активно-перетворювальному віддзеркаленні дійсності, то моральна свідомість має свою специфіку. Підкреслюючи цей факт, відомий етик О. Дробницький писав: «... специфіка моральної свідомості полягає ще й у тому, що вона, на відміну від науково-теоретичного мислення, оперує нормативно-ціннісними категоріями, є особливою модальністю мислення» [2, с. 214 - 215]. Специфічною формою, різновидом суспільної свідомості, є моральна свідомість.

Моральні норми, принципи, що діють у суспільстві, кожною особистістю сприймаються й усвідомлюються суб'єктивно. Натомість їх об'єктивація відбувається за умов конкретної діяльності та відносин. Це безумовно стосується професійної діяльності педагога і вченого.

Отже, під МОРАЛЬНОЮ СВІДОМІСТЮ ОСОБИСТОСТІ педагога і вченого ми розуміємо ідеальне віддзеркалення і регулювання власне моральних відносин у сфері науково-педагогічної діяльності. Саме під таким кутом зору ми будемо аналізувати окреслену проблему. До цього додамо, що безумовно, доброчесність є важливою складовою моральної свідомості особистості. Втім розглянемо більш детально структуру моральної свідомості, а не лише з огляду на питання моральної доброчесності.

Структуру моральної свідомості особистості педагога і вченого доцільно розглядати на двох рівнях: РАЦІОНАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНОМУ і ПОЧУТТЄВОМУ (МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ). Почуттєве й раціональне у моральному освоєнні світу особистості є продуктивним на основі діалектичної єдності їх аналізу, синкретизму. Раціональність і

емоційність правомірно протиставляти лише як властивості зруйнованої психіки.

Змістовний аспект почуттєвого рівня моральної свідомості охоплює спектр моральних почуттів (честі, обов'язку, відповідальності), емоцій і уявлень про моральне й аморальне, моральні потреби, мотиви, ціннісні орієнтації, спрямування тощо. Ці елементи є ніби первинною моральною свідомістю, вони формуються в аспекті генези раніше раціональних уявлень про справедливість, доброчесність тощо. У моральних почуттях педагога і вченого з більшою емоційною силою й безпосередністю, ніж на теоретичному рівні, відбувається схвалення чи осуд, симпатії або антипатії, їх зовнішній вияв буває надто інтенсивним, у формі емоцій, радості або гніву, морального задоволення або незадоволення.

Людські емоції надзвичайно різноманітні. Описати всі барви почуттів і перелічити відомі емоційні переживання майже неможливо. Приблизний «словник емоцій» охоплює 5000-6000 термінів. Згідно з визначенням професора В. Козакова, ЕМОЦІЇ – це психічні процес, які відображають особисту значущість та оцінку зовнішніх і внутрішніх ситуацій для життєдіяльності людини у формі переживання. ПОЧУТТЯ характеризуються як стійкі емоційні стани, які мають чітко означений предметний характер і висловлюють ставлення як до конкретних подій, так і до уявних [3, с. 117].

Найпростіші моральні почуття виражають безпосереднє оціночне ставлення до того, що відбулося. У психологічній науці їх називають СИТУАТИВНИМИ. Зазвичай вони виникають у процесі діяльності педагога, вченого, їх спілкуванні зі студентами, колегами, батьками.

Почуття ІНТИМНИХ МОРАЛЬНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ особистості – це почуття кохання, дружби, ніжності, делікатності, відданості, вірності тощо.

Варто виділити ще одну групу моральних почуттів, складних за своїх змістом, стійких і надзвичайно значущих для мотивації, оцінки моральної поведінки. Це ПОЧУТТЯ СУСПІЛЬНОГО ПЕРЕЖИВАННЯ, які за своїм

змістом значною мірою є морально-політичними (морально-громадськими) почуттями. Почуття патріотизму, національної приналежності та єдності (ідентичності). Це сплав особистісного і суспільного.

Важливим елементом почуттєвого рівня структури моральної свідомості педагога і вченого є **МОРАЛЬНІ МОТИВИ**. Мотиви виражають зацікавленість суб'єкта в певній дії і є власне відповіддю на запитання, чому він її вчинив [4, с. 111]. В науково-освітній сфері важливо зважати на дію **ЗОВНІШНЬОЇ і ВНУТРІШНЬОЇ МОТИВАЦІЇ**, яка має різні вияви і форми стимулів до дії. Мотивація, як доводив видатний психолог Абрахам Маслоу, базуються на сукупності різних потреб.

Слід мати на увазі й такий аспект проблеми: вияв моральної позиції педагога і вченого, зазвичай супроводжується **ГУМАНІСТИЧНОЮ СПРЯМОВАНІСТЮ, ЦІННІСНОЮ ОРІЄНТАЦІЄЮ**, які також є важливими складовими структури моральної свідомості. Академік І. Зязюн у цьому контексті писав: «Гуманістична спрямованість – найголовніша характеристика педагогічної майстерності... Це – спрямованість на особистість іншої людини, утвердження словом і працею найвищих духовних цінностей, моральних норм і стосунків» [5, с. 31].

Основними структурними елементами моральної свідомості педагога і вченого на раціонально-теоретичному рівні є етичні знання, ідеали, погляди, переконання, норми, принципи, категорії та ін.

ЕТИЧНІ ЗНАННЯ – це особлива форма духовного засвоєння результатів пізнання, процесу віддзеркалення моральної дійсності, яка характеризується усвідомленням їх істинності. Невід'ємними якостями етичних знань є науковість, систематичність, усвідомленість, осмисленість.

МОРАЛЬНИЙ ІДЕАЛ – це уявлення про найвищу моральну досконалість, яка є взірцем, нормою й найвищою метою і визначає певний спосіб і характер дії людини. Свої основні функції моральний ідеал виконує у програмній функції.

Стрижнем індивідуальної моральної свідомості є ПЕРЕКОНАННЯ, у формуванні яких беруть участь усі компоненти людської психіки: розум, знання, почуття, воля. ПЕРЕКОНАННЯ – це основна моральна настанова, яка визначає мету і напрям вчинків людини, тверда впевненість у чомусь, заснована на певній ідеї, на світогляді.

Узагальнюючи, ще раз наголосимо: моральна свідомість особистості педагога і вченого – це діалектична єдність почуттєвого, раціонального й вольового компонентів. Тому можна стверджувати, що одне із завдань виховання майбутніх педагогів і вчених полягає в тому, щоби не допустити роз'єднання емоційно-почуттєвого, раціонального й вольового, знаходити оптимальні шляхи, методи, форми, засоби гармонійного формування інтелекту і культури почуттів, сильної волі та характеру.

3. Принципи педагогічної моралі.

Поняття «принцип», згідно усталеного етичного визначення, означає – вимогу, керівну ідею. Головними принципами педагогічної моралі є такі: гуманізму, оптимізму, колективізму, громадянськості і патріотизму.

ПРИНЦИП ПЕДАГОГІЧНОГО ГУМАНІЗМУ. Гуманізм як соціально-політична, педагогічна течія сформувався в епоху Відродження. За загальним визначенням науковців, першим гуманістом епохи Ренесансу був Франческо Петрарка, геніальний італійський поет і мислитель, велет духовної культури. Згідно з поглядами вченого, гуманізм – це справжня віра в людину і її можливості, новий метод наукового дослідження, новий погляд на світ, нове ставлення до світу, адже «божественному знанню» він протиставив «людське знання» («гуманна студія»).

В. Даль підкреслював, що гуманізм означає не просто людяність, а людяність, що притаманна освіченій людині. Такими освіченими людьми і є педагог, вчений. Принцип педагогічного гуманізму засвідчує беззастережну і безсумнівну любов освітянина до своїх вихованців. Цей

принцип передбачає повагу прав і свобод учнів, студентів, аспірантів (ад'юнктів). Важливим елементом принципу педагогічного гуманізму є розвиток у педагогів, науковців ПОЗИТИВНОЇ УСТАНОВКИ НА ОСОБИСТІСТЬ.

ПРИНЦИП ПЕДАГОГІЧНОГО ОПТИМІЗМУ є незаперечною цінністю й потребою освітнього процесу. Цей принцип ґрунтується на джерелах радості. Розумне його застосування викликає почуття щастя у людини, усуває недоброзичливість, злість, підозру, створює живу, радісну атмосферу спілкування і взаєморозуміння. Важливим засобом педагогічного оптимізму є гумор, дотепний жарт.

ПРИНЦИП КОЛЕКТИВІЗМУ засвідчує, що гуманістична концепція морального виховання вважає продуктивною ідею взаємозв'язку особистості і колективу, суспільства в цілому. Справжній колективізм не заперечує значення саморозвитку й самовизначення особистості, більше того сприяє розвитку здібностей і здатностей особистості. Принцип колективізму передбачає:

Відмову від усіх ідеологічних нашарувань, шаблонів, стереотипів.

Відмову від думки, що нібито лише колектив є єдиним інструментом морального виховання особистості.

Заперечення думки, згідно з якою абсолютизується колективна відповідальність за вчинки.

Гуманістична педагогіка не може погодитися з положеннями про безумовне підпорядкування інтересів особистості інтересам колективу (соціуму).

ПРИНЦИП ГРОМАДЯНСЬКОСТІ ТА ПАТРІОТИЗМУ. Цей принцип має ґрунтуватися на піднесенні громадського почуття, яке виховується на основі любові до родини, Батьківщини. Висока громадянськість і патріотизм віддзеркалюється в рідній мові, народних піснях, легендах, баладах, казках, віруваннях, традиціях тощо. Отже, принцип громадянськості і патріотизму сприяє не лише відродженню моральних

цінностей минулого, а й допомагає міцно стати на основи, адекватні моральній природі духу нашого народу, його менталітету і культури.

Висновок

Педагогічна етика, що розкриває норми, принципи і вимоги до поведінки викладача в межах професійної діяльності, належить відносно новій галузі етичного знання – прикладній етиці, що базується на загальних положення теоретичної етики і в той же час має свою специфіку як за змістом, так і за формою регуляції. Звернення до основ педагогічної етики являє собою нагальну потребу вітчизняної педагогіки вищої школи, яка в умовах євроінтеграційних процесів знаходить продуктивні можливості зберігання фундаментальних досягнень шляхом органічного входження в європейський освітнянський простір. Вимоги до викладача вищої школи в цих складних умовах значно змінюються. Педагогічна майстерність не обмежується професійними знаннями, а все більше вимірюється критеріями соціальних компетенцій, серед яких визначальними виступають морально-ціннісні якості.

Рекомендована література

1. Васянович Г. П. Вибрані твори: у 7 т. / Г. П. Васянович. Філософія: Навчальний посібник. – Львів: Норма, 2015. – 348 с.
2. Дробницкий О. Понятие морали: Историко-критический очерк. – М.: Изд. «Наука», 1974. – 386 с.
3. Козаков В. А. Психологія діяльності та навчальний менеджмент: Підручник: У 2-х ч. – Ч. 1: Психологія суб'єкта діяльності. – К.: КНЕУ, 2000. – 243 с.
4. Малахов В. А. Етика: курс лекцій: Навчальний посібник. – 4-те вид. – К.: Либідь, 2002. – 384 с.
5. Педагогічна майстерність: Підручник/ І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – 349 с.